

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

У НОМЕРІ:

- **НОТАРІАТ**

∨ *Нові правила звітності нотаріусів*

- **РЕФОРМА АДВОКАТУРИ**

∨ *Захист адвоката від ототожнення з клієнтом*

- **ДЕРЖАВА ТА БІЗНЕС**

∨ *Публічно–приватне партнерство*

№ 4 (312) ЛЮТИЙ 2026

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ**

№ 4 (312) 2026

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Засновники:

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

Головний редактор

Ю. Половинчак

Редакційна колегія:

Н. Іванова (відповідальна за випуск), Т. Дубас,
Ю. Калініна-Симончук

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання можна
ознайомитись на сайті

Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України підписав Закон України
«Про основні засади житлової політики» 3

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Беззуб І.

Нові правила звітності нотаріусів:
що варто знати..... 4

Чернявська Л.

До проблеми законодавчого врегулювання
захисту адвоката від ототожнення
з клієнтом..... 8

Олійник Г.

Публічно–приватне партнерство: новий
розвиток відносин держави та бізнесу..... 15

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА* 18



АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Президент України підписав Закон України «Про основні засади житлової політики»

Президент України В. Зеленський підписав Закон, що відкриває шлях до комплексної реформи житлової сфери. Ідеться про розроблений Міністерством розвитку громад та територій України законопроект № 12377 «Про основні засади житлової політики».

Відповідний проект закону 13 січня було схвалено Верховною Радою України у другому читанні. Документ закладає основу для комплексної реформи житлової політики та запроваджує системні інструменти її реалізації. Зокрема, ідеться про розвиток соціальної та доступної оренди, впровадження інституту операторів соціального і доступного житла, а також механізми залучення інвестицій та публічно-приватного партнерства.

Як зазначив Віцепрем'єр-міністр з відновлення України – Міністр розвитку громад та територій України О. Кулеба, «наше завдання – зробити житло доступнішим для людей, поєднати різні механізми його забезпечення, оновити житловий фонд і створити зрозумілі та прозорі правила для інвесторів. Ухвалення цього Закону фактично запускає нову житлову політику. Ми відмовляємося від застарілих підходів і формуємо систему, у центрі якої потреби людини та реальні інструменти доступу до житла. Це також сигнал громадам і міжнародним партнерам, що Україна забезпечує передбачувані правила гри та готова масштабувати інвестиції у житловий сектор».

Закон передбачає перехід від застарілої радянської моделі житлової політики до сучасних європейських підходів, орієнтованих на потреби людини, прозорі правила та довгостроковий розвиток житлового сектору.

Окрему увагу в документі приділено цифровізації процесів та впровадженню прозорого електронного обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов.

Закон формує сучасну нормативну рамку для реалізації права людини на житло та передбачає:

- створення інституту соціальної (доступної) оренди з можливістю компенсації до 100 % орендної плати в залежності від соціального статусу, рівня доходів та майнового стану людини чи сім'ї;

- формування фондів житла для оренди за доступну плату, без можливості його приватизації, або відчуження у приватну власність;

- запровадження системи операторів соціального житла – неприбуткових організацій, відповідальних за управління таким житлом і надання його в оренду;

- запровадження операторів доступного житла – юридичних осіб, які будуватимуть та управлятимуть таким житлом;

- розвиток інвестицій та публічно-приватного партнерства у житловій сфері;

- автоматизацію та цифровізацію процесів житлової політики, щоб кожна людина могла швидко і прозоро користуватися державними інструментами для оренди, будівництва або придбання житла;

- черга на житло залишиться, але вона стане цифровою. Усі заявки громадян оброблятимуться в Єдиній електронній інформаційно-аналітичній системі. Це дасть змогу автоматизувати процес, уникнути чиновницького втручання та пришвидшити розгляд заяв. Громадяни зможуть бачити свій статус, отримувати пропозиції, користуватися відкритою інформацією про програми та фонди доступного житла.

Законопроект розроблений Мінрозвитку спільно з міжнародними партнерами на виконання Плану для України Ukraine Facility (Реформа 7 «Забезпечення доступу до житла для осіб, які його потребують»). До його підготовки долучились Європейська комісія, Світовий банк,

Європейський інвестиційний банк, Європейська економічна комісія ООН UNECE, Управління верховного комісара ООН у справах біженців UNHCR, Міжнародна організація з міграції ІОМ, Хабітат для людства Habitat for humanity,

Норвезька рада у справах біженців NRC, Офіс Ради Європи в Україні (*Міністерство розвитку громад та територій України* (<https://mindev.gov.ua/news/prezydent-pidpysav-zakon-pro-osnovni-zasady-zhytlovoi-polityky>)). – 2026. – 12.02).

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

I. Беззуб, наук. співроб., НЮБ НБУВ

Нові правила звітності нотаріусів: що варто знати

У 2025 р. в Україні оновили податкову політику, запропонувавши низку змін, які зачіпають як підприємців, так і окремі соціальні категорії. Нові правила мають на меті адаптувати фіскальну систему до умов війни, цифровізації та євроінтеграції.

Зміни передбачені Законом України № 4536-ІХ від 16 липня 2025 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів у зв'язку з прийняттям Закону України “Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення” та з метою удосконалення окремих положень податкового законодавства», нововведення якого охоплюють соціальні пільги, звітність, екологічні вимоги, ліцензування та місцеві податки. Основні норми Закону України № 4536-ІХ набули чинності з 1 жовтня 2025 р.

Зокрема, нововведення передбачають: застосування податкової знижки з податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) у вигляді витрат на оренду житла, понесених учасником бойових дій або особою з інвалідністю внаслідок війни; включення військовополонених до переліку осіб, за яких податкові агенти (табори, слідчі ізолятори та тюрми) сплачують ПДФО і військовий збір та подають щомісячну звітність; фізичні особи-підприємці (ФОПи) тепер зобов'язані подавати об'єднаний податковий розрахунок щоквартально, з деталізацією по місяцях, особливо це стосується тих, хто має найманих працівників або здійснює виплати; для ФОПів, які торгують підакцизними товарами, встановлено мінімальний поріг доходу – не менше 2 мінімальних зарплат на місяць, або

1,5 – залежно від регіону; продовжено дію касового методу для підприємств енергетичного сектору – до 2028 р.; операції з безоплатної передачі інженерної інфраструктури меліоративних систем звільняються від ПДВ до моменту вступу України до ЄС тощо¹.

Крім цього, відповідно до нового Закону, з 1 січня 2026 р. нотаріуси переходять на новий формат звітності щодо посвідчених договорів та виданих свідоцтв.

Тут варто зазначити, що за даними Міністерства юстиції України у Державному Реєстрі наразі перебувають понад 5,8 тис. активних нотаріусів. Реєстр постійно змінюється – частина нотаріусів припиняє роботу, нові спеціалісти долучаються. Попри це, загальна чисельність продовжує зменшуватися. За час повномасштабної війни професія втратила близько 11 % спеціалістів, і це впливає як на навантаженість, так і на географію надання послуг.

Найбільша концентрація нотаріусів традиційно у столиці – 1282, тобто кожен п'ятий український нотаріус працює у Києві, на Дніпропетровщині та Львівщині – по 447 і 446 відповідно, на Одещині (415) і Харківщині (399).

82 % нотаріусів – жінки, проте, на чоловіків припадає більше навантаженості. У середньому один нотаріус обробляє понад 60 бланків щомісяця. Однак реальні показники дуже різняться залежно від регіону. Найбільше

¹ Офіційний вебпортал парламенту України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4536-20#Text>

навантажені фахівці у Черкаській області, де на роботу одного нотаріуса на рік іде 1287 бланків. Високі показники також у Житомирській та Хмельницькій областях – по 1054, у Вінницькій – 1043 та Івано-Франківській – 959. Ці показники свідчать про дефіцит фахівців.

Більшість українських нотаріусів ведуть приватну практику – таких фахівців 88 % або ж 5139, 12 % або 687 фахівців працюють в державних нотаріальних конторах та лише 0,3 % – у державних нотаріальних архівах².

Основні зміни для нотаріусів за Законом України № 4536-ІХ полягають у диференціації строків подання звітності: державні нотаріуси продовжують звітувати щомісяця, тоді як приватні нотаріуси переходять на квартальну звітність із розбивкою даних по місяцях. Зміни зменшують частоту подання звітів для приватних нотаріусів, але зберігають вимогу деталізації інформації, яку нотаріуси подають до контролюючих органів. Інформація подаватиметься за уніфікованою формою – додаток 4 ДФ до податкового розрахунку відповідно до наказу Міністерства фінансів України від 13 січня 2015 р. № 4. Звітність потрібно надсилати за місцем роботи нотаріуса – державної нотаріальної контори або робочого місця приватного нотаріуса.

Як і раніше, звітність включає: відомості про посвідчені договори купівлі-продажу, міни, дарування або свідоцтва про право на спадщину; ціну (вартість) кожного договору; суму сплаченого податку у розрізі кожного договору.

Ці дані одразу надходять у бази податкової служби, що дозволяє швидко здійснювати перевірку угод.

Такі відомості є важливими для контролю за правильністю обчислення та своєчасністю сплати податку на доходи фізичних осіб і низки інших обов'язкових платежів.

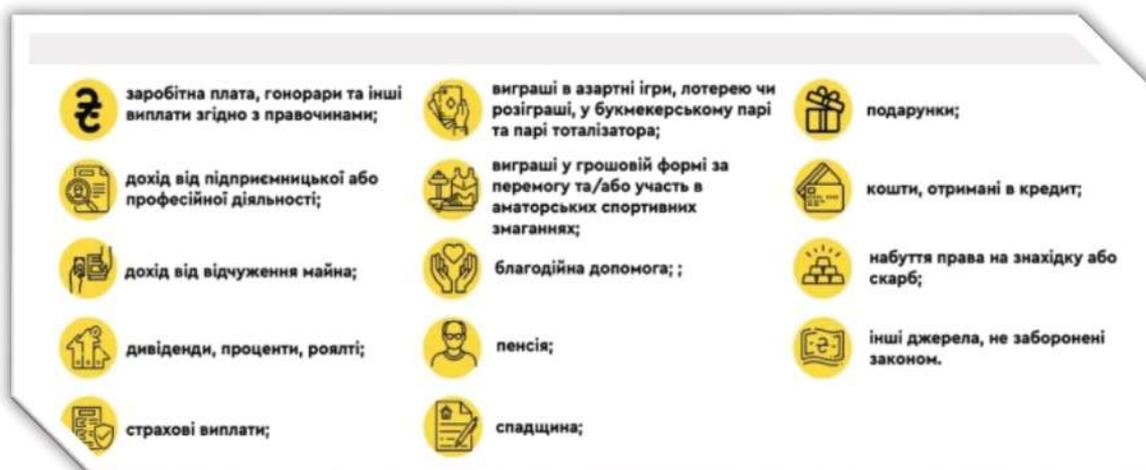
За словами юристів, готівкові розрахунки стають дедалі ризикованішими, а спроби приховати реальну суму угоди можуть мати юридичні наслідки. Нові правила стимулюють легалізацію доходів і підвищують прозорість ринку нерухомості.

Загалом, одним із передбачених законом обов'язків нотаріуса є перевірка джерел походження коштів у разі здійснення операцій з нерухомістю на суму від 400 тис. грн і більше. Для цього нотаріус має витребувати документи, які підтверджують отримані доходи – декларацію про майновий стан, документи про спадщину, подарунки, кредитні договори, підтвердження доходів від продажу майна тощо. Ця вимога є обов'язковою для нотаріусів згідно з чинним законодавством.

Найчастіше труднощі виникають тоді, коли покупець не має повного пакета документів або кошти зберігалися «в тіні» і не можуть бути підтверджені. Тому фахівці радять заздалегідь: збирати всі документи про доходи; зберігати договори про продаж майна, отримані подарунки чи спадщину; мати підтвердження руху коштів на рахунках; уникати великих готівкових операцій без документального супроводу.

² Сайт Опендатабота. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/notary-2025-11>

Можливі джерела походження коштів



Джерело інформації: <https://glavcom.ua/economics/finances/poropolokh-na-rinku-nerukhomosti-khto-sprovokuvav-i-shcho-vidbuvajetsja-naspravdi-1091319.html>³

Народний депутат від партії «Слуга Народу» І. Фріс також застерігає громадян не занижувати ціну майна під час укладення договору. Правильно зазначена вартість дозволить у майбутньому підтвердити походження коштів при купівлі іншого об'єкта. За його словами, перевірка законності доходів здійснювалася раніше, продовжується сьогодні і триватиме після набуття чинності змін, тому для учасників ринку нерухомості фактичних нововведень у процедурі немає⁴.

Тобто, законодавець робить акцент не на спрощенні роботи нотаріусів, а на контролі за фінансовими потоками. Податкова отримує можливість автоматично зіставляти вартість угод із доходами покупців. Якщо в людини немає офіційних підтверджених доходів, що відповідають сумі купівлі, податкова може направити запит про джерела коштів. Це значно ускладнює використання неофіційних грошей під час великих придбань.

У Міністерстві фінансів України та Державній податковій службі України очікують, що новий формат звітності зробить систему

моніторингу прозорішою, полегшить обробку даних і сприятиме зменшенню випадків ухилення від оподаткування під час операцій із майном та оформлення спадщини, а також унеможливить приховування реальної вартості майнових операцій.

Водночас Міністерство юстиції України спростувало недостовірну інформацію, що поширюється у соціальних мережах, стосовно запровадження нових правил при купівлі нерухомого майна, починаючи з 1 січня 2026 р., наголосивши, що законодавство у сфері фінансового моніторингу, яким врегульовано відносини, пов'язані з виконанням нотаріусами обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу при вчиненні нотаріальних дій щодо посвідчення договорів купівлі-продажу нерухомого майна в частині проведення перевірки джерел походження коштів, не зазнало змін⁵.

У Мін'юсті підкреслили, що вимоги не є новими і діють відповідно до законодавства про фінансовий моніторинг і не зазнали змін у 2024–2025 рр. Уже понад десять років нотаріуси при здійсненні операцій з нерухомим майном (посвідчуючи договори купівлі-продажу нерухомості) виконують обов'язки суб'єктів первинного моніторингу, що передбачають здійснення ними функцій

³ Сайт «Главком». URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/poropolokh-na-rinku-nerukhomosti-khto-sprovokuvav-i-shcho-vidbuvajetsja-naspravdi-1091319.html>

⁴ Сайт Daily Digest. URL: <https://dduvs.com/neruhomist/novi-pravyla-zvitnosti-notariusiv-z-1-sichnya-shho-zminytsya-na-rynku-neruhomosti/>

⁵ Сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/958632.html>

так званого контролера за дотриманням законодавства, спрямованого на запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення⁶.

Ці правила залишаються незмінними, оскільки система фінмоніторингу в Україні є частиною міжнародних стандартів, до яких приєдналася держава. Перевірки потрібні для того, щоб: запобігати легалізації незаконних доходів; підвищувати прозорість ринку нерухомості; унеможливити використання купівлі житла для фінансування тероризму чи обходу санкцій; захищати покупців і продавців від підозрілих операцій.

До речі, як наголошують фахівці, новий Закон спрямований на те, щоб нотаріуси подавали дані за тими ж технічними стандартами, що і податкові агенти, хоча юридично вони ними не стають. І тут, як і раніше, виникають два питання:

– чи має інформація, яку Податковий кодекс України зобов'язує подавати нотаріусів, статус податкової звітності, а відтак – чи можливе застосування штрафів у разі її неподання чи невчасного подання;

– чи є нотаріус податковим агентом у контексті подання цієї інформації?

Для податкових органів неприйнятною залишається ситуація, за якої обов'язок існує, а відповідальність – ні. Так, у листі Державної податкової служби України щодо подання нотаріусами до контролюючого органу інформації про посвідчені договори купівлі-продажу (міни) рухомого або нерухомого майна, про видачу свідоцтв про право на спадщину та/або посвідчені договори дарування, серед іншого зазначається, що: ...виходячи з положень Податкового кодексу України, нотаріус є спеціальним суб'єктом, на якого покладені функції податкового агента в частині подання до контролюючого органу інформації

⁶ Сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/minyust-sprostovue-nedostovirnu-informatsiyu-schodo-novih-pravil-kupivli-neruhomosti-z-1-sichnya-2026-roku>

про посвідчені ним договори купівлі-продажу (міни) рухомого та нерухомого майна, про видачу свідоцтв про право на спадщину та/або посвідчені договори дарування, включаючи інформацію про ціну таких договорів та розмір сплаченого податку в розрізі кожного договору⁷.

У свою чергу, у Міністерстві юстиції України вважають, що нотаріус відповідно до статей 172–174 Податкового кодексу України подає до контролюючого органу певну інформацію, яка не є податковою звітністю. І при цьому, до обов'язків нотаріуса не входить нарахування, утримання та сплата податку на доходи фізичних осіб⁸,

Уже на початку 2026 р., як пишуть деякі ЗМІ, в Україні різко зросла кількість заблокованих угод із продажу нерухомості. Причина – посилення державного контролю за такими операціями. Електронні реєстри, системи автоматичних перевірок та фінансового моніторингу значно підвищили прозорість процесу купівлі-продажу майна. Водночас впровадження цих інструментів зробило контроль за угодами суворішим⁹. Дійсно, якщо ви не підтвердите законність своїх коштів, більшість нотаріусів відмовиться посвідчувати угоди з нерухомістю, хоча відповідальність нотаріусів у таких випадках прямо не прописана.

На думку адвоката Р. Сімутіна, така ситуація вигідна, зокрема, великому бізнесу – забудовникам, які навмисно хочуть обвалити вторинний ринок нерухомості, щоб люди купували котловани, недобудови і т. п. За його словами, договори у новобудовах не затверджуються нотаріусами, а укладаються договори з розстрочкою, щомісячними платежами до 400 тис. грн, і кошти проводять через банк-партнер, який робить все, щоб зберегти клієнта¹⁰.

⁷ Сайт Нотаріальної палати України. URL: <https://npu.ua/wp-content/uploads/2025/05/dps-mu.pdf>

⁸ Сайт Нотаріальної палати України. URL: <https://npu.ua/news/ne-pod-agent-mu/>

⁹ Сайт «Новини.LIVE». URL: <https://reality.novyny.live/prodati-kvartiru-ne-viide-i-aki-ugodi-mozhut-zablokuvati-u-2026-307969.html>

¹⁰ Сайт «Адвокат Роман Сімутін». URL: <https://advokat-simutin.com/kvartyry-2026-vasha-nerukhomist-znetsinytsia>

Отже, новий Закон № 4536-IX представляє збалансований підхід до посилення контролю за операціями з нерухомістю. З одного боку, він спрощує адміністративне навантаження на приватних нотаріусів через квартальну звітність, з іншого – забезпечує повну прозорість всіх угод для податкових органів.

Запроваджені правила спрямовані на підвищення прозорості ринку нерухомості, боротьбу з тіньовими схемами, які тривалі роки супроводжували угоди з нерухомістю. Тобто, очікується скорочення кількості спекулятивних операцій; легалізація доходів громадян, які хочуть придбати житло; формування більш якісної та повної статистики ринку.

Це також матиме практичні наслідки для покупців, зокрема, неможливість приховати факт придбання нерухомості; необхідність документального підтвердження джерел коштів; ризик додаткових перевірок при значних покупках. Для покупців це означає більше бюрократії, але й підвищення захищеності угод.

Нові правила фактично завершують епоху «сірих» операцій з нерухомістю. Ринок стане більш цивілізованим, але й більш жорстким до тих, хто не може документально обґрунтувати походження коштів. Це може призвести до короткострокового зниження активності, але довгостроково оздоровить ринок.

Л. Чернявська, наук. співроб., НЮБ НБУВ

До проблеми законодавчого врегулювання захисту адвоката від ототожнення з клієнтом

Верховна Рада України 16 липня 2025 р. ухвалила Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності» (реєстр. № 12320). Його метою є створення дієвого механізму захисту прав адвокатів та гарантій їх професійної діяльності, що є невід’ємною складовою забезпечення конституційного права громадян на професійну правничу допомогу. Прийнятим Законом України пропонується: доповнити КУпАП новою ст. 185-16, якою передбачити адміністративну відповідальність за публічне, у тому числі через медіа, журналістів, громадські об’єднання, професійні спілки, ототожнення особою адвоката з клієнтом, якому такий адвокат надає професійну правничу допомогу. За такі дії встановлюється штраф від 200 до 800 НМДГ. Крім того, пропонується надати право посадовим особам органів адвокатського самоврядування складати протоколи про адміністративні правопорушення в разі порушення гарантій адвокатської діяльності, а також викласти в новій редакції ст. 397 КК України, та визначити форми втручання в

діяльність адвоката, а також порушення гарантій адвокатської діяльності, що визнаються кримінально караними діяннями¹¹.

Тож відтепер законодавчий зміст терміну «ототожнення адвоката з клієнтом» буде визначено як будь-яка ідентифікація (асоціація, пов’язування) адвоката з клієнтом, з діяльністю чи вчинками його клієнта, що створює упереджене ставлення до адвоката, вказує на особисту причетність адвоката до справи клієнта, впливає на незалежний статус адвоката та/або чинить негативний тиск під час здійснення адвокатської діяльності, та/або порушує гарантії адвокатської діяльності, та/або перешкоджає реалізації прав адвоката, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Справи про такі адміністративні правопорушення розглядатимуть судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів. Протоколи складатимуть голови рад адвокатів

¹¹ Верховна Рада України прийняла Закон України щодо забезпечення дотримання гарантій адвокатської діяльності. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/264067.html>

регіонів або уповноважений Радою адвокатів регіону (РАР) член ради адвокатів¹².

Нова редакція ст. 397 КК України деталізує форми перешкод до здійснення правомірної діяльності захисника чи представника особи по наданню правової допомоги або порушення встановлених законом гарантій їх діяльності та професійної таємниці, як: «незаконне перешкоджання прибуттю адвоката до суду, органів прокуратури, органів досудового розслідування, на підприємства, в установи, організації незалежно від форми власності, до їх окремих приміщень для здійснення представництва інтересів особи, якій таким адвокатом надається правнича допомога, незаконне перешкоджання зустрічі адвоката з особою, якій надається правнича допомога, а також будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню професійної діяльності адвоката та виконанню його повноважень, визначених законами або іншими нормативно-правовими актами із здійснення захисту або представництва особи»¹³.

Ініціатором ухваленого документа є Національна асоціація адвокатів України (НААУ), яка висловила вдячність парламенту, який підтримав законодавчу ініціативу. Голова НААУ та Ради адвокатів України (РАУ) Л. Ізовітова відзначила, що прийнятий законопроект дозволить сформулювати ефективний правовий механізм реагування на порушення прав адвокатів та гарантій їхньої діяльності, оскільки, за її словами, проблема ототожнення адвокатів з клієнтами в Україні набула системного характеру. Неврегульованість цього питання створює підґрунтя для тиску, публічної дискредитації адвокатів, що суперечить принципу незалежності адвокатської діяльності і шкодить праву людини на справедливий суд.

О. Шевчук, адвокат, партнер Barristers та спікер Національної асоціації адвокатів України

¹² Національна Асоціація Адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/10548-tih-hto-ototozhnyue-advokativ-z-klientami-shtrafuvatimut-uhvaleno-zakon.html>

¹³ Національна Асоціація Адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/10548-tih-hto-ototozhnyue-advokativ-z-klientami-shtrafuvatimut-uhvaleno-zakon.html>

(НААУ) зазначив, що багато років українські адвокати ставали мішенню тиску лише через те, що виконують професійну роботу: захищають непопулярних підозрюваних, беруться за політично чутливі справи, вимагають від слідства дотримання процесуальних правил. Публічні кампанії проти адвокатів – з ярликами «захисник зрадників/убивць/корупціонерів» – підживлювали хвилі погроз, спроби зриву судових засідань, фізичні напади і репутаційні наративи «винен, бо захищає винного». За даними офіційного звіту НААУ (українська та англійська версії), задокументованих випадків ототожнення з кожним роком більшало: 13 – у 2022 р., 21 – у 2023 р., 28 – у 2024 р., і вже 32 – лише за перше півріччя 2025 р. І це є неповна картина, бо далеко не всі інциденти потрапляють у статистику. Із цією проблемою в тій чи іншій формі стикаються всі країни. Саме тому європейська правова думка десятиліттями вибудовувала захист професії адвоката: незалежність, конфіденційність, професійна таємниця, захист від ототожнення. Результатом такої роботи стало ухвалення березні 2025 р. Комітетом міністрів Ради Європи Конвенції про захист професії адвоката, метою якого є зміцнення захисту адвокатів і створення механізму моніторингу виконання. Відтак, вважає О. Шевчук, Україна має не просто право, а обов'язок підняти ці гарантії до практичної площини¹⁴.

Заступник голови НААУ, Ради адвокатів України (РАУ) В. Гвоздій ухвалення законопроектів назвав одним із найвагоміших здобутків адвокатури останніх років у сфері захисту професійних гарантій. Оскільки лише відтепер встановлені реальні механізми притягнення до відповідальності за порушення заборони ототожнення адвоката з клієнтом. На практиці це означає, по-перше, суттєве зміцнення позиції адвоката у професійній діяльності, особливо у резонансних справах. По-друге – вагоме підвищення довіри до правничої системи України в цілому.

¹⁴ UA.NEWS. URL: <https://ua.news/ua/ukraine/advokat-kliient-chomu-zakon-pro-zaboronu-ototozhnennia-tse-zakhist-pravosuddia-a-ne-udar-po-svobodni-slova>

Водночас деякі представники громадськості й адвокатської спільноти такі твердження не поділяють і наголошують на загрозі демократичним принципам через створюване прийнятим законом посилення тиску на медіа.

Зокрема громадські організації й представники медіа рішуче виступають проти такої законодавчої ініціативи¹⁵. Вони наголошують на небезпеці фактичного запровадження цензури у ході висвітлення представниками медіа та ГО судових справ. Така ситуація створюється через нечіткі та суб'єктивні критерії відповідальності за правопорушення. У першу чергу, це стосується правового тлумачення самого поняття «ототожнення» адвоката з його клієнтом.

Про те, що запропоноване визначення «ототожнення адвоката з клієнтом» є хрестоматійним прикладом недотримання принципу визначеності в нормотворчій роботі свідчить висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України, а також висновок Проекту Ради Європи «Захист свободи слова та свободи медіа в Україні – Фаза II», підготовлений на прохання голови комітету з питань свободи слова у парламенті Я. Юрчишина: «Поточна редакція законопроекту використовує надто широке визначення ототожнення, що створює потенційну загрозу для висвітлення судових процесів у засобах масової інформації». Також саме на відсутності правової визначеності у запропонованій статті КУпАП наголосив генеральний директор Директорату з питань правової політики офісу президента України В. Дубовик¹⁶.

Розмитим і суб'єктивним є законодавче визначення й інших важливих термінів, таких як «упереджене ставлення», «негативний тиск» або «особиста причетність». Така ситуація

створює загрозу для об'єктивного висвітлення судових процесів і відкриває простір для свавільного тлумачення законодавчих норм та різноманітних зловживань.

Натомість у переважній більшості адвокатської спільноти такі твердження не поділяють і наголошують на тому, що нові законодавчі норми не несуть небезпеку демократичним принципам, а отже не перешкоджають публічному висвітленню судових процесів і не обмежують свободу вираження поглядів щодо діяльності адвокатів або їхніх клієнтів. Нові законодавчі норми, стверджують прихильники законопроекту, спрямовані виключно на захист адвокатів від навмисного ототожнення із вчинками чи громадсько-політичними поглядами клієнта. Вони не забороняють критику як таку, а лише створюють відповідний баланс між правом громадян на об'єктивну інформацію та правом адвоката на захист від дискредитації його професійної діяльності.

Експерти аналітичного центру прямої дії «Фундація DEJURE» Я. Кузишин, К. Шевчук¹⁷ та адвокат, партнерка АО «AZONES» Д. Свиридова визнають наявність в Україні (і не лише в Україні) проблеми ототожнення адвоката з клієнтом. Насамперед наголошують на небезпеці створення широкого поля для зловживань через розмитість законодавчого трактування поняття «ототожнення». Як наслідок, за бажання будь-яку публікацію, де згадується адвокат у контексті справи, можна протрактувати як порушення, а відтак – створити законні умови для наступу на свободу слова. Згідно з ухваленим Законом, протоколи судових справ, пов'язаних із цією проблемою, складатимуть голови або уповноважені члени рад адвокатів регіонів, а розглядатимуть – місцеві суди. У цьому зв'язку Д. Свиридова звертає увагу, на те, що, по-перше, строк повноважень всіх цих рад закінчився три роки тому. А по-друге, є ризик необ'єктивного розгляду справ цими радами, оскільки значна їх частина знаходиться під контролем

¹⁵ Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.ua/statements/zakon-pro-zaboronu-ototozhnennya-advokata-z-kliientom-gromadskist-zaklykaye-skasuvaty-zagrozlyvi-dlya-svobody-slova-zminy/>

¹⁶ ZN.UA. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/odin-pidpis-prezidenta-i-konflikt-advokaturi-ta-svobodi-slova-stajerealnistju.html>

¹⁷ Українська правда URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/07/25/7523408/>

Л. Ізовітової, яку пов'язують із В. Медведчуком. Експертка наголошує на тому, що очолювана Л. Ізовітовою НААУ за допомогою цього Закону намагатиметься чинити тиск на журналістів, про що свідчить нещодавній конфлікт між НААУ із журналістами видання «Дзеркало тижня», які описували глибоку кризу адвокатури на прикладі справи так званих «адвокатів-хакерів». Прикметною є також обставина, що ключову поправку, яка фактично забороняє згадки про причетність адвоката до справи, внесла А. Славицька, що згадується на плівках Окружного адмінсуду Києва (ОАСК) і наближена до його ексголови – П. Вовка.

На погляд адвоката В. Буняка, який у своїй практиці захищав одіозних клієнтів, таких як Н. Шуфрич чи хлопець, обвинувачений в побитті Т. Чорновол, є два випадки коли репутації адвоката може шкодити справа¹⁸: «Перший – це коли всі вважають, що особа – злочинець (вбивця, гвалтівник, скоїв ДТП і т.д.), але вийшов на свободу через неправомірні дії (або хабарі) адвоката. Інший випадок – це коли адвокат захищає знаного політика в резонансній справі. Але і тут «ототожнення» можливе, коли адвокат захищає не лише політика, але й просуває певну політичну ідею, як у випадку адвокатів Януковича. При цьому ще і гроші часто отримує не від клієнта чи його родичів, а третіх осіб». Загалом В. Буняк законопроект «про ототожнення адвоката з клієнтом» вважає шкідливим через обмеження права на свободу слова, і таким, що шкодить порядним адвокатам і адвокатури в цілому.

Із В. Буняком погоджується й адвокатка, голова ГО «Антикорупційний Фронт Лариси Криворучко» Л. Криворучко¹⁹. На її переконання, справжнє ототожнення адвоката з клієнтом відбувається нечасто і зазвичай пов'язане з діями самого адвоката, який виходить за межі юридичного супроводу, просуваючи політичні ідеї клієнта. Наприклад, адвокати, які

захищають проросійських політиків і водночас отримують фінансування від сумнівних джерел, часто викликають суспільний осуд. Як, наприклад, це сталося із адвокатом В. Рибіним, який після захисту В. Медведчука та А. Шарія долучився до окупаційної влади Херсонщини. Водночас у таких випадках суспільне невдоволення і критика пов'язані не з адвокатською діяльністю, а із політичною чи протиправною поведінкою самого адвоката.

На переконання Л. Криворучко, ухвалення цього Закону матиме негативні наслідки, головними з яких стануть: обмеження свободи слова, зловживання з боку НААУ через вплив Л. Ізовітової та наближених до неї осіб у регіональних радах адвокатів, підрив довіри до адвокатури та врешті решт – до віддалення від демократичних стандартів.

Юрист Інституту масової інформації В. Зеленчук також вбачає в Законі загрози для свободи слова і зазначив, що йому не відомі приклади запровадження саме адміністративної відповідальності за ототожнення адвоката з клієнтом у європейських країнах²⁰. Він вважає, що захист адвокатів можуть забезпечувати інші механізми (зокрема реагування суду на некоректні оцінки ролі захисника), дисциплінарні механізми щодо представників системи правосуддя, цивільно-правовий захист через позови про спростування недостовірної інформації.

Головна редакторка медіа Watchers В. Матола²¹ у цьому зв'язку наголошує на важливості ролі комунікації у формуванні сприйняття адвокатів у суспільно резонансних справах. Вона акцентувала на нестачі системної комунікації між журналістами, адвокатами, судами та прокурорами. І нагадала, що у справах П. Шеремета та суддів Майдану хейт лився не лише на адвокатів, але й на прокурорів і суддів – без глибокого аналізу їхніх рішень.

¹⁸ Українська правда URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/07/25/7523408/>

¹⁹ Громадська Організація «Антикорупційний фронт Лариси Криворучко». URL: <https://www.anticor.foundation/novyny/22030/>

²⁰ «ADVOKAT POST» URL: <https://advokatpost.com/mezha-vidpovidalnosti-iak-media-i-advokaty-sperechalysia-pro-ototozhnennia-advokata-z-kliientom/>

²¹ uba.ua URL: <https://uba.ua/ukr/news/zakhist-advokata-vd-ototozhnennja-z-klntom-mzhnarodn-standartita-kontekst-ukraini>

Адвокат Н. Кульчицький зазначає, що проблема ототожнення адвоката з клієнтом, завжди існувала і продовжує існувати. І не лише щодо адвокатів, але й суддів і прокурорів. На його думку, асоціація правника з конкретними діями чи рішеннями є неминучою складовою публічного сприйняття, особливо у резонансних справах. Сьогодні ж у справах, пов'язаних з воєнними злочинами, суспільство часто ототожнює захист підозрюваного з виправданням дій окупанта.

Загалом чимало представників адвокатської спільноти не вважають ухвалений Закон оптимальним вирішенням проблеми. Зокрема, виконавча директор громадської організації «Адвокат майбутнього» Д. Писаренко²² вважає, що визначення поняття ототожнення у запропонованому законопроекті є занадто всеохопним і нечітким, що не відповідає принципу правової визначеності. Принцип визначеності вимагає: по-перше, щоб закон не містив надмірно розмитих або двозначних формулювань; по-друге, щоб правила застосовувалися послідовно й однаково для всіх; по-третє, щоб не допускалося свавільне або довільне тлумачення норм. За її словами, спроба закріпити гарантію неототожнення відповідає міжнародним стандартам і потребам часу. Однак для забезпечення балансу між правами адвоката і свободою слова необхідне більш чітке, зважене та пропорційне регулювання. Ця проблема потребує належного реагування як із боку держави, так і адвокатської спільноти²³. У цьому контексті важливо виробити стратегію адвокатського самоврядування для захисту професії та адвокації у відносинах із державою. Законопроект № 12320 доводить: точкові зміни не замінять системних рішень. Україні потрібна справжня і невідкладна реформа адвокатури, яка зараз перебуває у гострій кризі, що давно і сильно б'є по репутації професії.

²² Watchers. URL: <https://watchers.media/articles/pokarannya-za-ototozhnennya-advokata-z-kliientom-yakiryzyky-nese-zakonoprojekt/>

²³ ZN.UA. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/odin-pidpis-prezidenta-i-konflikt-advokaturi-ta-svobodi-slova-stajerealnistju.html>

Таким чином і представники медіа і громадськості, та значна частина адвокатської спільноти вважають Закон про «ототожнення» прямою загрозою демократичним принципам – спробою придушити свободу слова через притягнення до відповідальності за оціночні судження щодо діяльності адвокатів та їхніх клієнтів. Тобто мова йде про підміну понять, а сам Закон насправді є спробою заборонити критику під прикриттям міжнародних стандартів.

На думку Єврокомісії, Закон № 12320, який Верховна Рада України схвалила в цілому 16 липня, не забезпечує достатнього балансу із захистом свободи вираження поглядів. Про це йдеться у щорічному звіті Європейської комісії про розширення ЄС за 2025 рік. У тіньовому звіті до звіту Єврокомісії зауважили, що в разі набрання чинності закону будь-який журналістський матеріал, заява громадських організацій чи профспілок, публікація у соціальних мережах, що стосуватимуться справ адвокатів, які мають великий резонанс та суспільне значення, може стати підставою для накладення адміністративної відповідальності²⁴.

У висновку РЄ також посилаються на Конвенцію Ради Європи про захист професії адвоката (або «юридичної професії»; наразі очікується офіційний переклад Конвенції від МЗС), ухвалену РЄ в травні 2025 р., яку наразі не ратифікувала жодна країна. Україна так само, як і інші країни, перебуває на шляху до ратифікації. Проте вже зараз варто говорити про норми цієї Конвенції й адаптацію законодавства до них²⁵.

У ч. 5 ст. 6 Конвенції зазначено: сторони забезпечують, щоб адвокати не зазнавали несприятливих наслідків унаслідок ототожнення з їхніми клієнтами або

²⁴ «Детектора медіа». URL: <https://detector.media/infospace/article/245942/2025-11-28-zakon-pro-ototozhnennya-advokata-z-kliientom-maie-butypereglyanutyy-zvit-ievrokomisii/>

²⁵ ZN.UA. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/odin-pidpis-prezidenta-i-konflikt-advokaturi-ta-svobodi-slova-stajerealnistju.html>

справами їхніх клієнтів. Це правило діє з урахуванням свободи вираження поглядів, закріпленої в Європейській конвенції з прав людини й національному законодавстві. У пояснювальному звіті також наголошується: положення не обмежує свободи слова, а має застосовуватись із балансом між захистом адвокатів і правом на вільне висловлення.

Автори Конвенції, усвідомлюючи неминучість колізій між свободою слова й принципом неототожнення адвоката з клієнтом, закріпили обидві гарантії поруч. Це сигнал про потребу балансу, який має забезпечувати демократична держава.

Таким чином заборона ототожнення прямо зафіксована як європейський стандарт – і при цьому вбудована в баланс зі свободою слова. Цю позицію підтримує і Рада адвокатських і правничих товариств Європи (ССВЕ), яка пояснює: мета Конвенції – укріпити верховенство права, бо атаки на роль адвокатів в Європі зростають, і безпека професії – умова доступу до правосуддя для громадян²⁶.

Експерт Ради Європи Д. Макбрайд²⁷ зазначає, що проблеми ототожнення адвоката з клієнтом є в усіх країнах, тому і потрібні механізми протидії цьому. Адвокат потребує захисту не просто тоді, коли згадується в контексті справи, в якій бере участь, а в тих випадках, коли це ототожнення має негативні наслідки.

Віцепрезидент Ради адвокатських асоціацій Європи Р. Завршек наголошує на необхідності створення балансу між захистом адвокатів і свободою слова. Негативні наслідки ототожнення можуть проявлятися як погрози, напади, позови чи дисциплінарні, кримінальні й адміністративні провадження. Тобто Конвенція містить перелік форм можливих наслідків.

Тобто європейські і вітчизняні експерти зазначають, що Конвенція захищає адвокатів від конкретних серйозних наслідків

²⁶ UA.NEWS. URL: <https://ua.news/ua/ukraine/advokat-kliient-chomu-zakon-pro-zaboronu-ototozhnennia-tse-zakhist-pravosuddia-a-ne-udar-po-svobodі-slova>

²⁷ ZN.UA. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/odin-pidpis-prezidenta-i-konflikt-advokaturi-ta-svobodі-slova-staje-realnistju.html>

ототожнення – нападів, погроз, переслідувань – і гарантує баланс зі свободою слова. Натомість українська норма має надто широке визначення «ототожнення», під яке може підпасти навіть репортаж із суду. Це створює ризик довільного застосування, конфлікт із правом на свободу вираження та підриває принцип правової визначеності.

У висновку РЄ зазначено, що є ризик непропорційного обмеження свободи слова; загроза самоцензури й «охолоджувального ефекту», що може придушити журналістику, громадський контроль і суспільну дискусію у резонансних чи політично чутливих справах; невідповідність міжнародним стандартам²⁸.

Принцип ототожнення адвоката з клієнтом є міжнародно визнаним Ст. 18 Основних принципів ООН про роль адвокатів вказує: «Адвокати не повинні ідентифікуватися з клієнтами та їхніми справами у зв'язку з виконанням професійних обов'язків»²⁹. Більш детально заборона ототожнення адвоката з клієнтом визначена у п. 7 Стандартів Міжнародної асоціації юристів щодо незалежності адвокатської професії, відповідно до якого «адвокат не повинен бути ототожнений владою або громадськістю з клієнтом чи справою клієнта, хоч би якою популярною чи непопулярною вона не була»³⁰.

Заборона ототожнення адвоката з клієнтом – міжнародно визнаний принцип. Ст. 18 Основних принципів ООН про роль адвокатів вказує: «Адвокати не повинні ідентифікуватися з клієнтами та їхніми справами у зв'язку з виконанням професійних обов'язків». Аналогічна позиція закріплена в Стандартах незалежності юридичної професії Міжнародної асоціації юристів (ІВА): адвокат

²⁸ ZN.UA. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/odin-pidpis-prezidenta-i-konflikt-advokaturi-ta-svobodі-slova-staje-realnistju.html>

²⁹ Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/07/25/7523408/>

³⁰ Ю. М. Басюк Ототожнення адвоката з клієнтом: етичні та практичні аспекти у сучасних умовах // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.55>

не повинен ототожнюватися органами влади чи громадськістю з клієнтом або його справою, незалежно від їхньої популярності чи суспільного резонансу³¹. У США адвокат зобов'язаний уникати створення враження, що він «асоціює себе з діями клієнта», але публічне висвітлення його участі у справі не заборонене. А у Великій Британії діє презумпція, що адвокат не несе відповідальності за дії клієнта. Перешкоджання свободі слова можливе лише у разі розголошення конфіденційної інформації або порушення принципів судочинства. У певних країнах, зокрема США, Великій Британії та Канаді, ототожнення адвоката з клієнтом розглядається у площині етичних стандартів та саморегуляції адвокатури, а не у вигляді адміністративного покарання. У Туреччині адвокатів, які захищають осіб,

обвинувачених у тероризмі, переслідують як співучасників: обшуки, арешти, провадження. У Колумбії – правозахисників-адвокатів вважають «лівими», стежать, грабують офіси, залякують, арештовують і навіть вбивають³².

Отже, український закон, з одного боку, наслідує європейський приклад створення гарантій професійній діяльності адвокатів. З іншого боку, він викликав суперечливі оцінки: його підтримує НААУ, тоді як громадянське суспільство та медіа закликають президента ветоувати цей Закон через значні ризики для свободи слова. Зокрема громадськість закликає провести публічну дискусію, передбачити можливість для адвокатів для захисту своєї репутації використовувати дифамаційні позови замість адміністративних штрафів, як це робиться в європейських країнах³³.

³¹ Watchers. URL: <https://watchers.media/articles/pokarannya-za-ototozhnennya-advokata-z-kliyentom-yakiryzyky-nese-zakonoprojekt/>

³² Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/07/25/7523408/>

³³ Громадська Організація «Антикорупційний фронт Лариси Криворучко». URL: <https://www.anticor.foundation/novyny/22030/>

Г. Олійник, наук. співроб., НЮБ НБУВ

Публічно–приватне партнерство: новий розвиток відносин держави та бізнесу

У жовтні минулого року набув чинності Закон України «Про публічно-приватне партнерство» (Закон України від 19.06.25 № 4510-IX³⁴ (далі – Закон), яким запроваджено нові підходи до співпраці між державними та приватними партнерами.

Перед підготовкою законопроекту було проведено Парламентське дослідження із використанням даних останньої спільної Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA4)³⁵, здійсненої Кабінетом Міністрів України, Групою Світового банку, Європейською Комісією та Організацією Об'єднаних Націй, станом на 31 грудня 2024 р. відповідно до якого загальна вартість відбудови та відновлення в Україні упродовж наступного десятиліття оцінюється у 524 млрд дол. (506 млрд євро). Це приблизно у 2,8 раз перевищує прогнозований (на той час) номінальний валовий внутрішній продукт (ВВП) України за 2024 рік.

В умовах дефіциту державних коштів залучення для відновлення приватних партнерів сприятиме швидшій та якіснішій відбудові України. Одним з інструментів залучення приватних партнерів є публічно-приватне партнерство.

За даними звіту Групи Світового банку «Можливості приватного сектору для зеленої та стійкої реконструкції в Україні», в якому оцінюється потенціал приватного фінансування для задоволення потреб відбудови як за сценарієм збереження статус-кво, так і за сценарієм із впровадженням реформ та

секторальних змін, у разі реалізації сценарію без реформ, який передбачає продовження відновлення довоєнної економічної динаміки до вторгнення, приватні інвестиції генеруватимуть понад 73 млрд дол., або приблизно 18 % від загальних інвестиційних потреб, визначених у RDNA2 (тоді шкода оцінювалася в 411 млрд дол.)³⁶.

Водночас, в цьому звіті зазначається: «На жаль, дотепер механізми публічно-приватного партнерства (далі – ППП) не були популярними в Україні. За даними Міністерства економіки, доквілля та сільського господарства України станом на 01 січня 2025 р. на умовах ППП було укладено 200 договорів, з яких реалізовувалися 22 договори (9 – концесійних договорів, 6 – договорів про спільну діяльність, 7 – інших договорів), 167 договорів не реалізовувалися (114 – не виконувалися, 53 – було розірвано/закінчився термін дії), 11 були призупинені у зв'язку зі збройною агресією»³⁷.

До речі, в гуманітарній та інформаційній сферах реалізуються тільки 4 проекти. Деякі експерти називають причиною такої ситуації складну і тривалу для бізнесу процедуру початку співробітництва з державою, яка була встановлена Законом України «Про державно-приватне партнерство»³⁸.

³⁴ Закон України «Про публічно-приватне партнерство» №4510-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510-20#Text>

³⁵ Четверта Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України (RDNA4). Офіс реформ Кабінету Міністрів України. URL: <https://rdo.in.ua/news/chetverta-shvydka-ocinka-zavdanoyi-shkody-ta-potreb-na-vidnovlennya-ukrayiny-rdna4>

³⁶ Парламентське дослідження щодо розвитку публічно-приватного партнерства в гуманітарній та інформаційній сферах. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33766.pdf>

³⁷ Стан здійснення ДПП в Україні. Вебсайт Міністерства економіки, доквілля та сільського господарства України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini>

³⁸ Механізм державно-приватного партнерства має бути задіяний для відбудови України. GOLAW. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/mehanizm-derzhavno-privatnogo-partnerstva-maye-buti-zadiyaniy-dlya-vidbudovi-ukrayini/>

Отже, необхідність врегулювання співробітництва держави і приватного бізнесу залишалась. Саме це і зробив частково цей Закон.

Чому частково? Наприклад моніторинг законів України щодо культурно-просвітницької та культурно-мистецької діяльності, охорони історико-культурної спадщини тощо, свідчить, що майже ніде в них не йдеться про публічно-приватне партнерство. І, хоча у програмних документах містяться згадки про державно-приватне партнерство, норм щодо ППП не містить Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». Зміни до законів України можуть сприяти розвитку ППП в архівній справі, музейній справі, театрах, народних художніх промислах, медіа тощо.

Розберемось із самою суттю –публічно-приватного партнерства.

ППП – це довгострокова співпраця між державою (або муніципалітетами) та приватним бізнесом для реалізації інфраструктурних проєктів (дороги, лікарні), де державні активи передаються приватному партнеру в управління чи модернізацію, розподіляючи ризики та прибутки.

Приватні підприємства (ПП) базуються на приватній власності громадян або юридичних осіб.

Варто зазначити, що існують ключові особливості ППП та приватних підприємств: ППП це не просто закупівля, а партнерство, де приватний партнер інвестує, а держава отримує покращену послугу/об'єкт. Основними принципами такого союзу є рівність сторін, конкурсний відбір приватного партнера, справедливий розподіл ризиків, незмінність форми власності державних об'єктів.

Приватні підприємства (ПП) функціонують на основі приватної власності, можуть використовувати найману працю, регулюються Господарським та Цивільним кодексами України.

Відмінності: ПП – це форма власності, а ППП – це механізм взаємодії публічного (державного) і приватного секторів.

Водночас зберігаються ризики визначення необхідних методів розрахунку платежів

на користь приватного партнера, а також закупівлі товарів/послуг поза законом «Про публічні закупівлі».

Під час воєнного стану відбудова потребує змін до законодавства, спрямованих на спрощення процедур, але важливо зберігати запобіжники проти надмірної фінансової підтримки приватних партнерів за рахунок бюджету. Будь-яке залучення бюджетних коштів, майна або гарантій потребує відповідності до законодавства про державну допомогу, особливо за участі міжнародних фінансових установ.

Варто зауважити, що Світовий банк та ЄБРР надають методичну базу та проводять діагностичні оцінювання.

Найбільш перспективними є енергетика, інфраструктура (дороги, порти, аеропорти), охорона здоров'я та модернізація житлового фонду.

Чи відрізняються ДПП (державно-приватне партнерство) та ППП (Публічно-приватне партнерство)? В Україні – це фактично синоніми, що позначають довгострокову співпрацю держави (державних органів, органів місцевого самоврядування) та приватного бізнесу. Основна мета – залучення інвестицій у розвиток інфраструктури або надання послуг (вокзали, порти, дороги, медицина) через об'єднання ресурсів та розподіл ризиків.

За експертною думкою юриста юридичної компанії О. Гадомської: «Правила державної допомоги працюють для реалізації проєктів державно-приватного партнерства та вимагають від держави, як партнера, дотримуватися умов передачі бюджетного ресурсу приватним партнерам, аби уникнути заборони на укладення державних контрактів через несумісність державної допомоги з економічною конкуренцією»³⁹.

Спрощеною мовою державно-приватне партнерство (ДПП) – це коли держава та

³⁹ Олена Гадомська: Відновлення України: як працює державно-приватне партнерство за правилами держдопомоги. PPP Ukraine Державно-приватне партнерство в Україні URL: <https://ppp-ukraine.com/?p=331>

бізнес починають «дружити» заради спільного проекту. У теорії обидві сторони мають отримати задоволення від співпраці – як то бізнесу прибуток, а державі – придатна для проїзду дорога, комфортні та безпечні шкільні будівлі, заповнені людьми аеропорти, ганяючі портами судна тощо.

Ресурси, що надходять із Європейського Союзу (наприклад, із структурних фондів), з Європейського інвестиційного банку та Європейського інвестиційного фонду або будь-яких міжнародних фінансових установ, таких як Міжнародний валютний фонд або Європейський банк реконструкції та розвитку, вважаються державними ресурсами, якщо національні органи влади мають право на використання цих ресурсів (зокрема, вибір бенефіціарів).

Сигналом до застосування законодавства про державну допомогу є залучення у проекти ДПП бюджетних коштів, гарантій, майна або інших форм підтримки рахунком держави, у тому числі отриманих від Міжнародної фінансової корпорації (IFC).

Правила державної допомоги працюють у випадку реалізації проектів ДПП та вимагають від держави, як партнера, дотримуватися умов передачі бюджетного ресурсу приватним партнерам аби уникнути заборони на укладення державних контрактів через несумісність державної допомоги з економічною конкуренцією.

Аналізуючи Закон, юристи Адвокатського об'єднання «ЕЛБЕЙС», зауважують що зміна термінології у назві та тексті нового закону – попередній Закон від 1 липня 2010 р. № 2404-VI оперував винятково поняттям «державно-приватне партнерство», що традиційно пов'язане з роллю держави у суспільних відносинах. Після другого читання законопроект прийняв термінологію публічно-

приватного партнерства, розширив категорію учасників ППП. Тепер до переліку публічних партнерів входять не лише держава, АР Крим, територіальні громади, районні та обласні ради, а й господарські товариства публічного сектору – юридичні особи та їх об'єднання, що надають соціально значущі послуги та виступають розпорядниками чи одержувачами бюджетних коштів (ч. 2 ст. 10 Закону України № 4510-IX). Вичерпний перелік ознак таких юросіб закріплено у п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону⁴⁰.

Серед новацій Закону запровадження моделі гібридного фінансування, за якої приватні партнери для реалізації проектів ППП мають можливість залучати донорське фінансування через гранти від спеціалізованих установ ООН та інституцій ЄС, інших міжнародних організацій, іноземних держав, муніципалітетів та неприбуткових організацій (ст. 8 Закону України № 4510-IX). Комбінування приватних інвестицій з державною підтримкою та донорською допомогою значно знижує ризики й капітальні витрати приватного партнера у проектах ППП.

Крім того, розширено перелік форм та джерел підтримки ППП: передбачено гранти, співфінансування витрат на будівництво за рахунок державних підприємств та комунальних підприємств, господарських товариств публічного сектору, а також гарантія попиту (публічний партнер зобов'язується компенсувати приватному партнеру різницю між фактичним доходом від проекту та узгодженим мінімумом, якщо попит виявиться нижчим за прогнози) та плата за експлуатаційну готовність (після прийняття об'єкта ППП або його частини в експлуатацію публічний партнер платить приватному фіксовану суму, визначену в договорі ППП, залежно від досягнутих ним показників ефективності).

⁴⁰ Публічно-приватне партнерство як модель відбудови інфраструктури України. Адвокатське об'єднання «ЕЛБЕЙС». URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/241858_publicno-privatne-partnerstvo-yak-model-vdbudovi-nfrastrukturi-ukrani

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА*

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Василь Фурман, доктор економічних наук

Монетарна політика НБУ та економічне зростання: де проходить межа відповідальності центрального банку

Дискусія про роль центрального банку у стимулюванні економічного зростання відбуваються в різних країнах світу. Навіть в США можна почути критику Президента на адресу ФРС. В Україні ця тема також час від часу лунає в експертному середовищі, серед депутатів чи політиків та дискутується з акцентом на те, що НБУ проводить занадто жорстку монетарну політику, чи не правильну валютно-курсову політику і можна було б краще і що треба більше сприяти економічному зростанню.

Ця тема потребує точності, коректного трактування мандату центрального банку та порівняння з кращими європейськими практиками, а не спрощених висновків.

Чи є економічне зростання прямою ціллю центрального банку?

Стаття 6 Закону «Про Національний банк України» справді визначає сприяння стійким темпам економічного зростання як одну з функцій НБУ. Проте ключовим є формулювання: за умови дотримання пріоритету цінової (та фінансової) стабільності.

Це не українська специфіка. Це класична європейська модель центрального банкінгу.

Європейський центральний банк має єдину первинну ціль – стабільність цін.

Бундесбанк, НБ Польщі, Чеський нацбанк діють за тим самим принципом.

Жоден центральний банк ЄС не зобов'язаний «розганяти ВВП» ціною інфляції, валютної нестабільності чи фінансових дисбалансів.

Сприяння зростанню – похідна, а не самостійна мета. Вона реалізується через макрофінансову стабільність, передбачуваність політики та довіру до валюти.

Чи можна напряму пов'язувати темпи зростання ВВП із жорсткістю монетарної політики?

Можна почути думку, що НБУ проводить жорстку монетарну політику і це негативно вплинуло на показники зростання ВВП 2025 року.

Твердження про те, що ключовим чинником уповільнення економіки у 2025 році була монетарна політика НБУ, є надмірним спрощенням.

У 2025 році Україна перебувала в умовах: повномасштабної війни; руйнування енергетичної інфраструктури; дефіциту робочої сили; високих безпекових ризиків; обмеженого припливу приватних інвестицій незалежно від рівня ставки.

У таких умовах жоден європейський центральний банк не став би агресивно пом'якшувати політику, ризикуючи інфляційним сплеском, девальвацією та втечею капіталу.

Більше того, досвід країн Центральної та Східної Європи (Польща, Румунія, Угорщина) у 2022–2024 роках показує:

жорстка монетарна політика в умовах шоків – це інструмент стабілізації, а не гальмування розвитку.

Реальна ставка: проблема чи необхідність?

Так, реальна облікова ставка в Україні у 2025 році була позитивною. Але це усвідомлений і виправданий вибір в умовах:

воєнної економіки;
високих інфляційних очікувань;
потреби утримувати гривневі заощадження;
значної зовнішньої фінансової допомоги.

Європейська практика чітка: центральний банк не може стимулювати інвестиції шляхом знецінення грошей. Інвестиції приходять туди, де:

прогнозована інфляція;

* Збережено стиль і граматику оригіналу

стабільний курс;
працює банківська система;
захищені заощадження.

Саме це і є зона відповідальності центрального банку. І з цим питанням НБУ справляється успішно.

Інвестиційний дефіцит: де справжнє коріння проблеми?

Низький рівень інвестицій в Україні – це реальність. Але перекладати цю проблему на монетарну політику – помилка діагнозу.

Ключові обмеження інвестицій:

війна і безпекові ризики;
слабкість судової системи;
нестача страхування воєнних ризиків;
регуляторна та податкова невизначеність;
обмежені можливості держави співфінансувати великі проєкти.

У жодній європейській країні центральний банк не замінює собою урядову політику розвитку, індустріальну стратегію чи реформу інститутів.

Що насправді відповідає кращим європейським практикам?

Європейська модель чітко розмежує ролі:

Центральний банк – інфляція, фінансова стабільність, довіра до валюти.

Уряд – економічний розвиток, інвестиційна політика, реформи, інфраструктура, податки, людський капітал.

Спільна зона – координація, а не підміна функцій.

Саме така модель дозволила країнам ЄС після криз – від боргової до пандемічної – повертатися до зростання без інфляційних шоків.

Висновок

Очікувати від НБУ ролі «двигуна економічного зростання» – означає вимагати від центрального банку того, чого не робить жоден європейський регулятор.

Стійке економічне зростання починається не з низької ставки, а з:

довіри;
стабільності;
інституцій;
прогнозованої політики.

І саме в цьому – ключовий внесок центрального банку в розвиток економіки. ЦБ

може забезпечити необхідне підґрунтя для зростання – макроекономічну стабільність та прогнозованість, але не здатний підмінити дії інших стейкхолдерів: уряду, бізнесу, населення (https://lb.ua/blog/vasyl_furman/721418_monetarna_politika_nbu.html). – 2026. – 09.02).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Олексій Бутенко, експерт із стратегічного розвитку та антикризових дій в енергетиці

Енергетичний масштаб як умова інвестицій: чому Україна повинна відновити великі ТЕС і зробити ставку на малі реактори

Капітал приходиться туди, де є масштаб, передбачуваність і гарантована енергія. Саме так сьогодні оцінюється Україна – не лише з позиції солідарності, а з позиції холодного розрахунку. Перше запитання, яке ставить будь-який стратегічний інвестор: чи буде в країні стабільна базова генерація через п'ять–десять років?

Росіяни били по великих теплових електростанціях не випадково. Вони руйнували не просто виробничі потужності, а каркас енергетичної системи. Коли зникає велика маневрова генерація, країна втрачає здатність гнучко балансувати навантаження, а бізнес – впевненість у безперебійному виробництві. Для економіки це означає підвищені ризики, для інвестора – додаткові витрати та невизначеність.

Сьогодні активно просувається ідея повної децентралізації – ставка на когенераційні установки, сонячні панелі, локальні рішення. Це важливі елементи підвищення стійкості громад, але вони не можуть замінити системну архітектуру. Когенерація ефективна для міст і теплопостачання, проте вона не забезпечує національний баланс потужностей, резерви та потреби великої промисловості. Жоден масштабний індустріальний проєкт – від металургії до дата-центрів – не може будуватися на фрагментованій мозаїці малих джерел.

Великі ТЕС, зокрема активи Центренерго, виконують критичну функцію. Вони

забезпечують пікове покриття, маневровість, стабільність частоти. Без них енергосистема стає крихкою. Втрата цих станцій означає втрату масштабу, а без масштабу не буде індустріального зростання.

Відновлення великих ТЕС не є кроком у минуле. Це частина модернізації. Їх необхідно переоснастити, зробити гнучкішими, інтегрувати з накопичувачами енергії, підвищити екологічність. Вони мають стати маневровим каркасом системи в перехідний період відбудови та економічного ривка.

Стратегічний прорив можливий через розбудову малих модульних ядерних реакторів. Саме вони здатні стати головним постачальником електроенергії та тепла в середньостроковій перспективі. Малі реактори дають стабільну базову потужність, прогнозовану собівартість і довгострокову енергетичну безпеку. Логічним є їх розміщення на майданчиках відновлених великих ТЕС із використанням уже наявної інфраструктури, мережевих підключень та інженерного потенціалу. Це створює еволюційну модель розвитку – від модернізованої теплової генерації до нової ядерної архітектури.

Вітрова енергетика повинна займати раціональне місце в балансі – близько 10% виробництва електроенергії. Вона доповнює систему, але не формує її фундамент. Сонячна генерація має залишатися енергією останньої милі – для домогосподарств, громад і локальних об'єктів, де вона знижує навантаження на мережі. Покладати на ці джерела відповідальність за індустріальну економіку означає створювати структурний дефіцит у майбутньому.

Якщо Україна втратить великі ТЕС без створення повноцінної заміни, вона втратить інвестиційний масштаб. У пікові періоди доведеться покладатися на імпорт, а імпорт електроенергії завжди має політичний вимір. Для країни, що прагне економічного прориву та інтеграції до європейського ринку, це стратегічно небезпечний шлях.

Натомість відновлення великих теплових станцій у поєднанні з програмою малих модульних реакторів здатне перетворити

Україну на енергетично стабільний і привабливий для капіталу простір. Саме така архітектура – модернізовані ТЕС як маневровий каркас, малі реактори як базова генерація, вітер у межах 10% та сонце як енергія останньої милі – створює фундамент для індустріального зростання.

Енергетика визначає економіку. І якщо Україна хоче стати місцем великого виробництва, технологій та інвестицій, вона повинна зберегти й відновити свою велику генерацію, зробивши її основою нового енергетичного майбутнього (<https://censor.net/ua/blogs/3600086/energetychnyyi-masshtab-yak-umova-investytsiyi-chomu-ukrayina-povynna-vidnovyty-velyki-tes-i-zrobyty>). – 2026. – 11.02).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Петро Андрющенко, керівник Центру вивчення окупації

Референдум без людей. Це рішення чи ампутація?

Щоразу Президент говорить про те, що долю Донецької області (зокрема) та окупованих територій загалом буде вирішувати народ України на референдумі. Опустимо суто юридичні питання та конституційні трактування. Давайте глянемо на це під кутом людей.

683 395 українців додалося в Європі під тимчасовим захистом за 2025 рік. Зараз у країнах ЄС – 4,35 млн українців. 30,5% – діти. Тобто близько 3 млн – дорослі виборчого віку.

Це – тільки Європа. Додаємо ще орієнтовно 3 млн виборців на окупованих територіях з 2022 року. Маємо 6 млн людей. Або щонайменше 20% від загальної кількості виборців України.

І це не абстрактні цифри. Це люди, чії домівки знищені або окуповані. Люди, за яких і про яких, імовірно, будуть ухвалюватися рішення. Люди, чия доля безпосередньо залежить від можливого референдуму.

Тут постає дуже просте питання.

Чи є морально-етичним проводити референдум, якщо щонайменше п'ята

частина виборців фізично не має зрозумілої, гарантованої процедури голосування?

Не юридично. Не процедурно. Саме морально.

Бо за чинним законодавством немає чіткої, відпрацьованої моделі голосування для тих, хто перебуває в окупації. Немає системного рішення для мільйонів, які розсіяні по Європі. Немає гарантії, що їхній голос буде рівним голосу тих, хто залишився в Україні.

Тобто ми говоримо не просто про референдум. Ми говоримо про потенційне рішення без участі тих, кого це рішення стосується найбільше.

Тоді постає наступне питання. Це спроба вирішення проблеми чи спроба від неї дистанціюватися?

Бо є різниця між: “Ми як держава беремо відповідальність” та “Нехай народ вирішить”.

Коли 20% виборців поза досяжністю – це вже не просто «делегування» рішення. Це зміна складу народу, який це рішення ухвалює.

Чи не є це формою політичної ампутації? Викреслення тих, хто втратив дім. Тих, хто виїхав через війну. Тих, хто фізично не може проголосувати.

Бо якщо результат буде ухвалено без них – це не “воля народу”. Це воля тієї частини народу, яка залишилася в доступі.

І тут найнеприємніше.

Референдум може бути інструментом легітимності. А може бути інструментом її імітації. Може бути чесною спробою спільного рішення. А може – механізмом маскування вже прийнятого політичного вибору.

Чи це перекладання відповідальності з влади на суспільство? Чи це щира віра в пряме народовладдя? Чи це спосіб сказати: “це не ми – це народ”?

Давайте подивимось. Ще раз. Статистика тут – це не емоція. Це арифметика.

6 мільйонів людей. 20% виборчого потенціалу. І ця цифра зростає щомісяця на 10–15 тисяч.

Якщо ми проводимо референдум без гарантії повноцінної участі цих людей – чи не перетворюємо ми демократичну процедуру на механізм відсікання? Тому що демократія –

це не тільки голосування. Це рівність участі. А без рівності участі це не референдум. Це статистично коректно оформлене рішення без частини країни.

І отут уже питання не до юристів. А до совісті (https://lb.ua/blog/petro_andriushchenko/723183_referendum_bez_lyudey_tse.html). – 2026. – 19.02).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Віталій Кулик, політолог, директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства

Потрібне перезавантаження. Щодо стану державної політики підтримки ВПО

У четвер, 12 лютого 2026 року, у пресцентрі «КиївІнформ» у Києві відбулася панельна дискусія «Дотримання соціальних прав ВПО та стан державної політики підтримки внутрішньо переміщених осіб».

У межах заходу презентовано результати експертного опитування щодо стану реалізації соціальних прав переселенців, проведеного Центром досліджень проблем громадянського суспільства за підтримки Лабораторії протидії дезінформації КНЕУ, обговорено сучасні інструменти державної підтримки, становище релокованого бізнесу, політику щодо українців за кордоном, а також успішні кейси допомоги ВПО від громадських організацій та благодійних фондів.

Серед ключових тем – доступ до соціальних виплат і послуг, житлові програми, інтеграція ВПО у громади, підтримка релокованого бізнесу, економічні механізми адаптації та правовий захист.

Як зазначив народний депутат України, співзасновник ГО «ВПО України» Сергій Козир, сьогодні існує глибокий розрив між державними рішеннями та реальними практиками життя людей. Ми спостерігаємо багато розрізаних ініціатив щодо підтримки ВПО, але відсутня єдина стратегічна рамка з чіткими цілями, механізмами оцінки ефективності та центром відповідальності. Політика залишається

реактивною та розпорошеною між різними органами влади, що призводить до ситуації, коли відповідальність перекладається з одного міністерства на інше, а реальна справа не рухається.

«Саме тому ми в ГО «ВПО України» говоримо про необхідність створення окремого Міністерства людського капіталу, яке відповідатиме за реалізацію політики щодо ВПО і людей, постраждалих від війни. Не на папері – а по-справжньому», – зазначив Сергій Козир.

Козир розповів також про такий кричущий кейс, як скасування виплат ВПО у розмірі 2–3 тис. грн. Президент чітко заявляв, що виплати мають зберігатися до завершення воєнного стану. Втім, рішеннями Мінсоцполітики за попереднього керівництва ці виплати було припинено для величезної кількості людей – понад мільйон українців залишилися без допомоги на проживання. Окремо – постанова № 229, яка змусила близько 1,5 млн ВПО масово звертатися до Пенсійного фонду для проходження ідентифікації. «Зима, мінусові температури, черги просто неба, відсутні належні умови – і за рік держава так і не створила нормального, людського механізму. Де реєстр ВПО? Де цілісна державна політика щодо внутрішньо переміщених осіб? Ці питання ми як народні депутати з команди ГО «ВПО України» напругу адресуємо Прем'єр-міністру та Міністерству соціальної політики», – говорить Козир.

Про складнощі, з якими стикаються українці за кордоном, говорив радник Уповноваженого Верховної Ради з прав людини Олег Недава. Йдеться вже не про сотні тисяч – а про мільйони громадян України, які сьогодні живуть у різних країнах Європи та світу. До Уповноваженого надходять звернення щодо оформлення документів, підтвердження статусів, доступу до соціального захисту, медицини, освіти для дітей, питань оподаткування та правового становища в країнах перебування. У багатьох випадках люди стикаються не лише з бюрократією, а з фактичною відсутністю зрозумілих процедур і відповідальних інституцій. Саме тому Офіс Уповноваженого системно розвиває мережу

представників і радників за кордоном. Часто це громадяни України, які працюють на громадських засадах, без додаткового фінансування, але мають практичний досвід взаємодії з місцевими органами влади й добре знають проблеми українських громад ізсередини. «У багатьох випадках саме їхнє втручання стає ключовим чинником, який дає змогу розблокувати справи, прискорити розгляд звернень і реально допомогти людям там, де стандартні механізми не спрацьовують. Паралельно ми формуємо мережу партнерств із правозахисними й адвокатськими організаціями за кордоном, щоб українці мали доступ до фахової юридичної допомоги в країнах перебування. Йдеться не про разові рішення, а про створення сталої інфраструктури правового захисту», – підкреслив Олег Недава.

Директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства та завідувач Лабораторії протидії дезінформації КНЕУ Віталій Кулик презентував результати експертного опитування, які виявилися співзвучними з тезами, озвученими Сергієм Козирем. За шкалою від 1 до 5 експерти оцінюють ефективність чинної державної політики підтримки ВПО на 2 бали (незадовільно).

Звичайно, є певні досягнення, як-от:

- цифровізація послуг через портал «Дія» (спрощення реєстрації, подання заяв);
- збереження виплат для найбільш вразливих категорій (особи з інвалідністю, пенсіонери);
- гнучкість освітньої системи (дистанційне навчання, спрощене зарахування до шкіл).

Проте головними недоліками політики є: політика залишається кризовою, а не стратегічною – держава реагує на загострення, але не будує довгострокових механізмів; відсутній перехід від пасивної підтримки (виплати) до активної (стимулювання самозайнятості, бізнесу, професійного розвитку); дублювання функцій між різними міністерствами та відомствами.

Експерти вказують на те, що стратегія інтеграції ВПО досі не ухвалена як цілісний документ із чіткими КРІ та фінансовим забезпеченням; бюджетне планування

здійснюється короткими горизонтами (1 рік), що унеможливорює довгострокові інвестиційні проекти. Наслідком є втрата донорів та втрата довіри з боку самих ВПО, які не бачать перспективи повернення до повноцінного життя.

Віталій Кулик вказав на: відсутність єдиного координаційного центру державної політики підтримки ВПО – функції розпорошені між Мінсоцполітики, Мінветеранів, Мінцифри, Мінгромад; конфлікти компетенцій між центральною та місцевою владою (питання фінансування – хто має платити); громадські організації працюють «замість» держави, а не «разом» із нею, що створює ризики припинення допомоги в разі згорання донорських програм; брак зворотного зв'язку – політика формується без системного залучення самих ВПО до ухвалення рішень.

Президент Асоціації релокованого бізнесу Максим Мойсеєв зазначив, що ВПО-бізнес до останнього часу взагалі був поза увагою державних політик. Попри те, що держава передбачила низку програм пільгового кредитування та грантів на відкриття власної справи ВПО-ветеранам та іншим категоріям, цього недостатньо для масштабування в окрему спеціалізовану держполітику підтримки релокованого бізнесу.

«Вживання» – саме так варто визначити стан, у якому перебуває релокований бізнес. Так, ми змушені оптимізуватися, ми вимушено скорочуємо робочі місця, ми перебуваємо під тиском перевіряючих органів, ми платимо податки, як будь-який бізнес, і стикаємося з тими самими фіскальними зашморгами. Між державою та бізнесом порушено суспільний договір, і нам доведеться його відновлювати», – вважає Максим Мойсеєв.

Економічний експерт і кандидат наук у сфері державного управління Юрій Гаврилечко зупинився безпосередньо на порушенні чинного законодавства Мінсоцем та Пенсійним фондом під час так званої верифікації пенсіонерів та отримувачів виплат ВПО. Зокрема, він зазначив, що закон вимагає фізичної ідентифікації отримувача виплат, а верифікацію в «Дії» навряд чи можна такою вважати, а це вже

ставить під сумнів усі управлінські рішення Мінсоцу і може призвести до нового кейсу регресивних виплат для ВПО після того, як ті виграють суди.

«Якщо держава щось вимагає від громадян, у даному разі від ВПО, то вона має надати всі необхідні умови для виконання цих вимог. Якщо Мінсоц із Пенсійним фондом бажають провести верифікацію пенсіонерів із ТОТ, то для цього варто було б подолати «цифровий розрив» – прогарантувати за державний кошт доступ до мережі Інтернету, навчити та супроводити пенсіонера під час такої онлайн-верифікації, створити систему курсів цифрової грамотності для літніх людей тощо. Натомість узяли й позбавили 1,3 млн пенсіонерів пенсій на підставі недолугого рішення чиновника, який поняття зеленого не має про ВПО та їхні проблеми», – відзначив Юрій Гаврилечко.

Юлія Реєбер, регіональна координаторка міста Києва та Київської області БФ «Рокада», поділилася цікавими кейсами їхньої роботи з ВПО. Фонд «Рокада» надає підтримку ВПО, які опинилися в скруті, бере участь у відбудові та розборі завалів, надає матеріали для ремонту та допомагає при влучаннях у житло переселенців тощо. Поряд із досить успішними прикладами взаємодії волонтерів та благодійників із владою для реалізації проектів для ВПО, Юлія Реєбер нагадала й про такі проблемні питання, як компенсація комунальних послуг для ВПО, які отримали житло за постановою КМУ № 495. Ті люди, які мають роботу чи здатні самі себе утримувати, платять комуналку. Із цим проблем не виникає, а от пенсіонери, люди з особливими потребами, які не мають джерел існування, стикаються зі справжньою проблемою. Для них виплати в 2–3 тис. грн є вкрай необхідними. Якщо люди заїжджають у надане тимчасове житло, то їх позбавляють і цих виплат. У них залишається одна пенсія, із якої треба сплачувати ще й комунальні послуги – це може бути непосильним навантаженням.

Соціолог, засновник дослідницької компанії «Active Group» Андрій Єременко, підкреслив значну роль органів місцевого самоврядування, які є ефективнішими в роботі з ВПО, ніж

центральна влада. Основний акцент Єременко зробив на опитуваннях українців за кордоном, а саме – на очікуваннях повернення українців в Україну. Останнім часом спостерігається повернення в Україну старших людей, які не можуть інтегруватися за кордоном. Діти залишилися на Заході, а батьки повертаються. Для інтеграції люди хочуть бути корисними. Для того щоб люди масово повернулися з-за кордону, потрібні гарантії безпеки, потрібно, щоб було трохи комфортніше, ніж, скажімо, у Польщі. Також соціологи фіксують, що «немає проблем із нестачею робочих місць», але поряд із цим «наявні проблеми з робочими руками». Це протиріччя потребує системного реагування центральної влади, але там немає чим і кому. Це знову ж таки про єдиний центр управління політикою щодо ВПО із широким горизонтом стратегування та функціоналом.

Завідувачка кафедри політичних технологій КНЕУ Віра Гапоненко вказала на дивну пасивність органів влади щодо політики підтримки ВПО, адже Україна має досвід роботи із внутрішньо переміщеними особами не з 2014-го, а ще з 1986 року, під час відселень людей із зони Чорнобильської катастрофи. Загалом до кінця 1986 року було виселено 188 населених пунктів (враховуючи місто Прип'ять) та відселено близько 116 тисяч осіб. Невже, маючи такий досвід, влада не могла спрогнозувати алгоритм та наслідки переміщення великої кількості людей? Нині складно буває відстежувати нормативні зміни, які відбуваються вкрай динамічно й більше спрямовані на «латання» дірок, ніж на кроскоординацію реалізації державної політики підтримки ВПО. Як освітянка, Віра Гапоненко зазначила про більш легкий алгоритм вступу до вишів, бо освіта дає певні переваги щодо житла, якісного працевлаштування. КНЕУ ґрунтовно фокусується на підтримці абітурієнтів за кордоном та тих, хто залишився на ТОТ, при цьому не відмовляється від української освіти. У КНЕУ діють два центри, які безкоштовно компенсують освітні втрати.

Експерт ГО «Істок» Сергій Піддубний розповів про діяльність своєї організації, яка працює з ВПО з 2014 року ще з Маріуполя.

Починалася як волонтерська ініціатива (збір і розповсюдження речей, ліків, продуктів, пошук притулків) і перетворилася на комплексну підтримку з формування оцінки потреб сімей ВПО та супроводу в закритті потреб. *Серед основних напрямів – профілактичний.*

Організація:

- надає індивідуальні та групові консультації з питань профілактики й лікування інфекційних захворювань;

- проводить тренінги з основ консультування серед лікарів у громадах, де є значна кількість ВПО-пацієнтів;

- працює з дітьми й сім'ями, які пережили травматичний досвід;

- підтримує жінок-ВПО у процесі адаптації;

- розширює можливості сімей ВПО щодо інтеграції в громадах (гранти, підтримка ініціатив, розвиток просторів).

Особливістю є поєднання роботи з окремими людьми та з професійними спільнотами (педагоги, соціальні працівники), що дає змогу масштабувати вплив. Сьогодні донори закривають ліву частку потреб волонтерів, а отже, і потреб ВПО – саме тих потреб, які мала забезпечувати держава.

«ВПО інтегруються в громаду насамперед через школу. Понад 5 тис. закладів пошкоджено в результаті війни. Працюючи зі школами, «Істок» фактично охоплює цілі родини переселенців. Найбільш успішною моделлю є комплексний освітньо-психосоціальний підхід, який дозволяє одночасно працювати з дітьми, родинами та інституціями й створювати довготривалу стійкість громад. Я хочу розповісти про наш кейс підтримки однієї з сільських шкіл у Миколаївській області, яку хотіли закрити. Ми надали підтримку від донорів, і в підсумку в школі зросла кількість дітей. Із навколишніх сіл перевелися в цю школу, бо тут почалося життя. Життя, яке підтримали й запалили знову небайдужі люди».

Учасники дискусії підтримали рекомендації дослідження ЦДПГС та Лабораторії протидії дезінформації КНЕУ, зокрема:

- Україна потребує переходу від гуманітарної парадигми до парадигми розвитку в політиці підтримки ВПО. Виплати є необхідними, але

недостатніми; ключовими стають інструменти економічної інтеграції, житлової політики та соціального згуртування.

- Назріла необхідність інституційної реформи: або створення єдиного органу з питань інтеграції ВПО, або чіткого розподілу повноважень із запровадженням обов'язкової міжвідомчої координації.

- Політика має стати чутливою до різноманіття – враховувати гендерні, вікові, регіональні особливості, потреби людей з інвалідністю.

- Без вирішення житлового питання будь-які інші заходи будуть паліативом. Державна житлова стратегія для ВПО має стати пріоритетом № 1.

- Участь ВПО у формуванні політики має бути не ситуативною, а інституціоналізованою (квоти в дорадчих органах, обов'язкові консультації) (<https://censor.net/ua/blogs/3600446/potribne-perezavantajennya-schodo-stanu-derjavnoyi-polityky-pidtrymky-vpo>). – 2026. – 13.02).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Іван Волков, підприємець, засновник Eddy Group

Prozorroяні війни. Як з'явилася та може знову зникнути надія на чесні закупівлі Prozorro Market

У 2026 році Prozorro як робочий інструмент для державних закупівель святкує свій десятирічний ювілей. Хоча сама система і була запущена у 2015 році, лише 1 квітня 2016 року вона стала обов'язковою для використання державними органами влади, а пізніше того ж року і для всіх державних замовників. За цей час інструмент був об'єктом дискусій, але без сумніву він точно зробив державні закупівлі краще. Поступово система розвивалася, створюючи нові інструменти, так у 2019 році для спрощення закупок товарів був створений маркетплейс Prozorro Market. Про нього сьогодні й піде мова.

Можна сказати, що я амбасадор Prozorro Market на волонтерських засадах. Наша

компанія є виробником і одним з найбільших постачальників інтерактивних систем для навчання під брендом 1-vision. Наші головні клієнти – освітні заклади та відділи освіти по всій країні. Тому логічно, що майже всі наші закупівлі відбуваються через систему Prozorro. У 2025 році інтерактивні панелі вже вдруге масово купували саме через Prozorro Market. За відкритими даними Prozorro, у 2025 році через Prozorro Market провели 2430 закупівель і придбали 9 240 інтерактивних панелей. Із них 1 827 закупівель профінансували коштом Ukraine Facility – загалом 7 004 інтерактивних панелей у межах цієї програми.

Для освітніх закупівель це стало не «експериментом», а робочим інструментом. Більше конкуренції – нижча ціна. До того ж однакові правила суттєво зменшили простір для маніпуляцій. Низка рішень державних органів минулого року дали надію на те, що цей інструмент остаточно стане золотим стандартом закупівель. Але 2026 рік цю надію перекреслив. На конкретному прикладі я поясню – що змінилося, чому це погано, і спробую пояснити – чому важливо повернути типовий договір і як це може вплинути на економію. Щоб ця колонка не сприймалася, як маніфест, я додам цілий “всесвіт” цифр та даних (який можна пропустити “гіперстрибком”)

Епізод 1: “Нова надія”

У 2025 році попит на інтерактивні панелі багато в чому «потягнула» Ukraine Facility. Це зробило якість правил у цій категорії важливою не лише для техніки. Тепер це ще й про те, наскільки ефективно витрачаються кошти, і наскільки довіряють механізмам відновлення.

Для UF те, що закупівлі йдуть через Prozorro Market – ключовий плюс. Єдині підходи, швидка процедура та прозорість дають змогу бачити картину по категоріях, замовниках і брендах, а не гадати «на відчуття».

Також, треба розуміти, що головний КРІ Prozorro Market – економія від очікуваної вартості. І у такому випадку – це не «про відсотки заради відсотків». Зекономлені на закупівлях кошти можна пустити на додаткове обладнання, ремонти або навчальні програми в межах того самого бюджету.

Головний бар'єр для такої економії – дискримінація – відхилення кращих цінових пропозицій, яке прямо піднімає кінцеву ціну договору і «з'їдає» економію.

Розглянемо на конкретному «інтеркативнопанельному» прикладі – у 2025 році найбільше купували панелі трьох діагоналей: 65», 75» та 86». У таблиці нижче – ТОП-15 брендів із сертифікатами У-1 чи Т-1 з розподілом по діагоналях (від найбільшої кількості проданих до найменшої).

Цей розподіл підказує дві прості речі. По-перше – сегмент 65» – найбільший за обсягом, тому саме тут конкуренція найсильніше впливає на загальну економію. По-друге, у діагоналях 75» та 86» вибір брендів суттєво менший, тож будь-які додаткові обмеження у вимогах одразу «зрізають» кількість учасників.

Практично для замовника «здорової людини» це виглядає так: занадто вузькі техвимоги = менше учасників = менша економія. Тому – щоб забезпечити більший вибір постачальників і отримати кращий торг, такі замовники вказують нейтральні, функціональні вимоги (без прив'язки до бренду).

Для замовника «курця» ж – це можливість протягнути «своїх людей». Як наслідок – втрати для бюджету можуть стати дуже відчутними, бо в найбільших сегментах з'являються бар'єри (дискримінації, «брендівані» вимоги, формальні відхилення).

Якщо розглянути бренди за принципом загальної економії – понад 90% економії у 2025 році дали 5 брендів, а один бренд сформував майже 50% усієї економії. Це логічно там, де великі обсяги й сильна конкуренція.

ТОП-10 брендів по загальній економії (від найбільшої економії до найменшої):

Уважний читач одразу зрозуміє – чому економія так відрізняється. Так-так, причина та ж сама – дискримінація. Щоб прибрати можливість «викидати» учасників за принципом «хто підмазав, той поїхав», Мінекономіки минулого року нарешті прийняло типовий договір.

Щоб зрозуміти чому це важливо – ловіть показники «до» та «після». Типовий договір набрав чинності з 31.10. Для порівняння беремо 3.11 (понеділок) як стартову точку аналізу.

До 3.11:

Всього закупівель 1329

Середній % Економії – 8,84%

% Дискваліфікацій – 40% (535 дискваліфікацій з 1329)

З 3.11

Кількість закупівель – 368 шт.

Середня економія – 13,81%

% закупівель із Дискваліфікацією – 13% (49 дискваліфікацій із 368)

(у вибірку потрапили лише закупівлі Ukraine Facility без вибору одного бренду (тобто там, де участь могли брати всі бренди панелей).

Результат видно одразу: після впровадження типового договору дискваліфікацій стало майже в 3 рази менше – було 40%, стало 13%. А середній % економії виріс більш ніж на 50%: з 8,84% до 13,81%. Це сильний аргумент, що правила і стандарти інколи важать не менше, ніж сам обсяг фінансування.

Якщо сказати простіше: коли документи стандартизовані, складніше «крутити» умови під когось одного. Конкуренції стає більше, торг сильніший – і бюджет виграє автоматично.

Епізод 2: «Імперія завдає удар у відповідь»

На жаль, життя доводить, що чудес не існує. В ідеальному світі «поганим хлопчиком» святий Миколай на свята приносить «вугілля», а в реальному – наказ №105 від 05.01.2026. Саме цим наказом Мінекономіки на початку року скасувало свої попередні рішення про затвердження форми договору про закупівлю. І це дуже погана новина для конкуренції, бо якщо єдиний шаблон не повернуть, ми ризикуємо знову отримати більше дискримінації та значно зменшити економію, бо правила стають «в кожного своїми».

А це означає нове зменшення кількості учасників, нове «брендування» закупівель, нові приводи для дискримінації. «Ой, ну що тут такого? Ну буде не 15 учасників, а 3. Економія все одно ж буде» – скажете Ви. Але цифри – річ вперта і вони показують просту залежність: більше учасників – більше економії від ціни оголошення. Коли постачальники реально конкурують, вони охочіше знижують ціну.

Нижче наведені данні залежності % економії від кількості учасників закупівель:

- 1 – 2,34%
- 2 – 6,57%
- 3 – 10,74%
- 4 – 13,75%
- 5 – 19,29%
- 6 – 23,88%
- 7 – 26,27%
- 8 та більше – 33,15%

Як бачите – перехід від 1 учасника до 2–3 часто подвоює або потроєє середню економію, а 8 та більше учасників дають кратно вищий результат.

Щодо брендування – тренд той самий. Коли бренд «забитий» у вимоги, ви ще до старту звужуєте коло учасників – і втрачаєте головний механізм Prozorro: конкуренцію. У такому режимі система перетворюється радше на «реєстратор договорів», ніж на інструмент економії.

Нижче – ТОП-10 брендів за % закупівель, оголошених із порушенням (від загальної суми закупівель). Жирним виділено ТОП-3 бренди за абсолютною сумою таких договорів.

Для розуміння – у субвенції НУШ (Нова Українська Школа) прямо заборонено оголошувати закупівлі з указанням конкретного бренду, якщо очікувана сума закупівлі більше 100 000 грн., але, на жаль, у 2025 році таких закупівель було 385 на загальну суму 102 604 355,44 грн. І у всіх цих випадках економія склала лише 2,15%, або 2 162 446,24 грн.

Порівняйте з показниками економії в закупівлях без дискримінації, і все стане зрозуміло.

Епізод 3. Повернення “ждедая”?

Я не дарма згадав на початку Ukraine Facility, як один з важливих факторів важливості прозорості. Сьогодні – це не просто гроші на закупівлі. Це інструмент, який може розкручувати економіку: коли витрати йдуть через конкуренцію і прозорі правила, вони підсилюють попит, зменшують ризики для бізнесу і мотивують інвестувати в роботу в Україні.

У технічних категоріях (інтерактивні панелі, ноутбуки, ПК) особливо важлива передбачуваність. Коли є стабільний попит, бізнес планує закупівлі комплектуючих, сервісні мережі, логістику та склади. Менше невизначеності – менша «ризикова надбавка»

в ціні, а держава отримує кращу ціну без втрати якості.

Ще один плюс для України – більше роботи всередині країни. Програма створює умови, щоб зростала локальна додана вартість. Навіть якщо частина складових продукту імпортується, в Україні можуть розвиватися збірка, передпродажна підготовка, калібрування, сертифікація, інсталяція, навчання користувачів, гарантійний і післягарантійний сервіс. Це робочі місця, податки та компетенції, які залишаються в країні.

Єдине, що надважливо для міжнародних партнерів – розуміти, що є прозорість та конкуренція. Конкуренція закупівлі – це «мова довіри»: їх легко перевірити, пояснити і масштабувати. Якщо механізм працює тут, його можна переносити і на інші категорії – з тією ж логікою економії та підзвітності.

Щоб у 2026 році ця “мова довіри” не потребувала перекладу потрібні прості «запобіжники»: публічний моніторинг порушень – наприклад, оголошень з ознаками брендування, готові нейтральні шаблони вимог, швидка реакція на повторювані випадки, але головне – повернення типового договору.

Типовий договір показав, що стандартизація працює: менше дискримінацій і більше економії. Але тепер вся робота команд Міністерства економіки та Міністерства освіти і науки України з формування зрозумілих правил знехтувана і ризик втратити прогрес 2025 року занадто великий. Якщо форму договору не повернуть або не замінять рівноцінним механізмом, формула “менше дискримінацій → більше конкуренції → більше економії” буде знищена. А з нею зникне і потенціал отримати сотні мільйонів, а можливо й мільярдів економії для держави (<https://censor.net/ua/blogs/3600803/prozorriyani-viyiny-yak-z-yavylasya-ta-moje-znovu-znyknuty-nadiya-nacheshni-zakupivli-prozorro-market>). – 2026. – 16.02).

Блог на сайті Lb.ua

Про автора: Ярина Ясиневиц, громадська активістка, членкиня Ради Коаліції «Реанімаційний пакет реформ»

Рекордні надходження в бюджет? Чи достатньо ефективно оподаткування тютюну

Війна змушує рахувати кожну гривню – і кожне життя. Є рішення, які дозволяють робити обидва завдання одночасно: наповнювати бюджет і зменшувати передчасну смертність.

Тютюнові акцизи – саме такий інструмент. Але нинішня модель має небезпечну «шпарину»: податкову преференцію для тютюнових виробів для нагрівання (ТВЕН).

Днями Центр контролю за тютюном «Життя» зібрав експертів і політиків, щоб підбити підсумки акцизної політики щодо тютюнових і нікотинових виробів. Результати промовисті: підвищення акцизів дало рекордні надходження, але «пільга» для тютюнових виробів для нагрівання (ТВЕН) уже коштує бюджету мільярди – і, за оцінками фахівців, може коштувати країні тисячі життів. Водночас йшлося про вплив акцизної політики на громадське здоров'я та запобігання передчасним хворобам і смертям.

У 2025 році надходження від акцизів на тютюнові та нікотинові вироби сягнули 122,5 млрд грн, що на 27% більше, ніж у 2024 році (96,6 млрд грн) – за даними Казначейства України. Це прямий доказ того, що підвищення ставок – не «каральна політика», а реальний внутрішній ресурс держави, особливо під час війни.

Водночас бюджетний ефект – не єдина мета. Тютюновий акциз працює, як важіль, який зменшує споживання і, відповідно, знижує навантаження на медицину та зберігає здоров'я.

У березні 2025 року набув чинності Закон “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо перегляду ставок акцизного податку на тютюнові вироби”. Він запровадив план підвищення акцизів до 2028 року та перехід на оподаткування в євро, щоб девальвація гривні не нівелювала ефект ставок.

Але разом із цим закон закріпив різні темпи для сигарет і ТВЕН – фактично легалізувавши податкову преференцію 20% для виробів для нагрівання:

Сигарети: до 90 євро/1000шт. до 2028 року

ТВЕН: до 72 євро/1000шт. до 2028 року (тобто мінус 20% від сигарет)

У 2025 році сумарно акциз на сигарети зріс на 35%, тоді як на ТВЕН лише на 22%.

Найпоказовіше це помітно у підвищенні з 1 січня 2026 року:

акциз на сигарети зріс до 82 євро/1000шт. (+5,13%)

акциз на ТВЕН – до 70,8 євро/1000шт. (+0,6%)

Тобто держава ніби каже: один шкідливий продукт обкладаємо суттєвіше, інший – майже символічно. А ринок, маркетинг і звички споживачів швидко підхоплюють такі сигнали.

Ілля Несходовський, керівник аналітичного відділу Мережі «АНТС», пояснює цілком практично: «Оподаткування тютюнових виробів – один із найпотужніших фіскальних інструментів держави. Через нееластичність попиту підвищення акцизів дає стабільні надходження, що критично важливо під час війни. Держава може та має мобілізувати цей внутрішній ресурс і підвищувати оподаткування, одночасно посилюючи боротьбу з нелегальною торгівлею».

Є ще один аспект, про який ми часто говоримо занадто обережно. Унікаюча політика в сфері громадського здоров'я має прямі наслідки для демографії. Конкретно, дбаючи про вигоди виробників, для яких збільшення ціни неприємно впливає на дохід, ми ігноруємо довготривалі наслідки для здоров'я, насамперед, молоді. Адже спробувати і “підсісти” на дешеві смачні і доступні тютюнові вироби для дітей в Україні – дуже просто.

Дмитро Купира, програмний директор ГО «Життя», пояснює це так: «Підвищення акцизу на сигарети на 5% та 0,6% на ТВЕН року не матиме суттєвого впливу на ціну. Натомість продовження слабкої акцизної політики означає не тільки менше наповнення бюджету, а й завдає прямої шкоди виживанню нації, чисельність якої стрімко скорочується, зокрема, через хвороби, спричинені вживанням тютюнових та нікотинових виробів».

За розрахунками фахівців громадського Центру контролю за тютюном «Життя», податкова преференція для ТВЕН у 2025 році

коштувала бюджету близько 3 млрд грн, а вже у 2026 році може дати недонадходження близько 4,3 млрд грн. Загалом недоотримані доходи бюджету за 2025–2028 роки оцінюються у 422 млн євро, або за нинішнім курсом понад 20 млрд грн.

Це не дрібниця. Це ресурси, які мусли б піти на армію, медицину, реабілітацію.

Але є й інший, найважчий вимір. За даними Віденського інституту міжнародних економічних досліджень, акцизна преференція на ТВЕН може призвести до 22 485 передчасних смертей до 2028 року. І саме тому ВООЗ закликає оподатковувати ТВЕН на рівні з сигаретами, оскільки незалежні дані підтверджують руйнівну шкоду для здоров'я.

Європейський Союз переглядає Директиву 2011/64/ЄС про оподаткування тютюнових виробів і розглядає підвищення мінімальної ставки на сигарети до 215 євро/1000шт. Нова Директива стане обов'язковою і для України як країни-кандидата.

Коментар від ВООЗ в Україні підсумовує логіку простою мовою: податки на тютюн – це «best buys», один із найбільш економічно ефективних кроків, який одночасно зменшує споживання і дає бюджету сталі доходи. Доктор Ярно Хабіхт нагадав, що послідовне підвищення акцизів з 2019 року сприяло різкому скороченню споживання сигарет: з приблизно 45 млрд у 2019 році до 26 млрд у 2022 році.

Тютюнова індустрія традиційно лякає державу й суспільство: мовляв, підвищите ставки – зросте нелегальний ринок. Але аналіз Центру економічної стратегії показує інше.

«Підвищення ставок акцизного податку на тютюнові вироби не призвело до зростання нелегального ринку. Ми рекомендуємо уніфікувати акцизні ставки на сигарети та ТВЕН, щоб уникнути стимулів переходити на вироби з нижчим оподаткуванням та посилювати заходи контролю за нелегальним обігом тютюну», – пояснює економіст Богдан Слущкий.

З огляду на стратегічну мету здоров'я українців та євроінтеграції, нагальну потребу наповнення бюджету та демографічну кризу, план підвищення тютюнових акцизів треба переглядати вже зараз. Сподіваємося, політики це не проігнорують. Принаймні народна депутатка Лада Булах, членкиня Комітету Верховної Ради України з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування, наголошує на системному підході:

«Реальне зниження рівня споживання тютюну можливе лише в комплексі з сильною акцизною політикою, особливо щодо нових тютюнових та нікотинових виробів, популярність яких серед дітей та молоді зростає. Такі відповідають політиці ЄС та ВООЗ» (https://lb.ua/blog/yaryna_yasynevych/724056_rekordni_nadhodzhennya_byudzheta.html. – 2026. – 24.02).

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ
№ 4 (312) 2026**

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»
Ідентифікатор медіа R30-01101

Редактори:
А. Берегельська, Я. Маленко

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 26.02.2026
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 2,34.
Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.